

A lelkész személyének és személyiségtípusának befolyása az istentiszteletre¹

Az elméleti teológia, konfesszionálisan meghatározott rendszerétől függően, különbözőképpen dolgozza ki a lelkész személyének jelentőségét a lelkigondozásra, a gyülekezetvezetésre és az istentiszteletre vonatkozóan.

A spektrum a dogmatörténet során a character sacramentalis és character indellibilis nézetektől az általános papság elvég terjed.

A történelmi egyházakban a liturgia diszciplínája határozza meg lelkész igehirdetői, liturgusi funkcióját, azt, hogy milyen teológiai döntésekhez igazodjon istentiszteleti szolgálata.

A mi pasztorálpszichológiai vizsgálódásunk más eljárást követ. A továbbiakban egyrészt a lelkész személyének, másrészt személyiségtípusának az istentiszteletre való befolyásával foglalkozunk.

A kérdéshez pasztorálpszichológiai és nem a rendszeres teológiai aspektusból közeledünk. A pasztorálpszichológiai vizsgálódás egyáltalán nem akarja hatályon kívül helyezni a konfesszionális dogmatikai meggyőződéseket. Nem a református, a lutheránus vagy a katolikus lelkésszel-pappal foglalkozik, hanem annak a funkciónak a kultúr- és vallástörténeti alakulásával, amelyet ma lelkészi-papi szolgálatnak nevezünk.

Vizsgálja továbbá, hogy a lelkész személyisége milyen befolyással van az istentisztelet stílusára, összehatására. A pasztorálpszichológia a maga speciális nézőpontjából kísérel meg összefoglalni azokat a szempontokat, amelyek mint a kultúr- és vallástörténet antropológiai elemei és a lelkész személyiségtípusos befolyásai az istentisztelettel kapcsolatban, a mai tudományos vizsgálódás szerint, figyelmet érdemelnek. A pasztorálpszichológia ezzel járul hozzá a liturgia és rendszeres teológia folyamatos útkereséséhez az istentisztelettel kapcsolatban.

1.

A PAPI ÉS LELKÉSZI FUNKCIÓ - AZ ARCHETÜPOZS-ELMÉLET ASPEKTUSÁBÓL VIZSGÁLVA

A lelkigondozásban régóta ismert jelenség, hogy a lelkészhez fordulók gyakran, különböző, a valóságtól idegen, érzelmileg kialakított elvárásokat támasztanak. Leggyakrabban a pásztor, az atya, a bölcs (tanító), a bíró szerepkörét szánják a lelkésznek. Nem a tudatban, hanem a tudatalattiban lejátszódó folyamatokkal találkozunk ilyenkor.

Ugyancsak ismert ennek a jelenségnek fordított megjelenési formája is. Minden segítő foglalkozást végző embernek (és nemcsak nekik) van egy benső, a tudatos és tudattalan határán felsejlő ősképe arról, hogy milyennek szeretné látni magát.

A klinikai lelkigondozó-képzés különös figyelmet fordít arra, hogy a lelkészek tisztában legyenek önmagukról kialakított benső képükkel és azzal kontrolláltan tudjanak bánni a lelkigondozásban.

A szakirodalom ebben az összefüggésben az ún. archetípusokról beszél. Az archetüpoz a svájci Carl Gustav Jung (1875-1961) mélypszichológiai rendszerében olyan ősképeket vagy ősképzeteket jelöl, amelyek minden emberhez hozzátartoznak. Ezeket egyfajta közös, „genetikai örökségünknek” tekinthetjük, amelyek a C. G. Jung által kollektív tudatalattinak nevezett lelki dimenzióban élnek. A svájci tudós vizsgálatait azt látszanak bizonyítani, hogy ezek a jelenségek minden ő- és modern kultúrában és minden történelmi korszakban

¹ in: Hézszer Gábor: Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez. Kálvin Kiadó Budapest, 2005.

kimutathatóak.

Kifejeződési formájukat a mítoszokban, mesékben, a vallásban és a művészetekben találják meg. Az egyes ember lelkivilágához tartozó ún. személyes tudatalatti, az érzelmi al-kattól és aktuális állapottól függően, álmainkban és fantáziáinkban perszonifikált vagy szimbolikus képekben jeleníti meg ezeket.

A mélypszichológia különböző ágazatai egyetértenek abban, hogy ez az embervoltunkhoz elidegeníthetetlenül hozzátartozó adottság, rejtett formában, de döntően, meghatározza a másokhoz való kapcsolatainkat. Különösen olyan esetekben kell ezzel a befolyással számolnunk, amikor segítséget, tanácsot, vigasztalást vagy hasonló érzelmi vagy egzisztenciális külső támogatást nyújtunk vagy veszünk igénybe.

Néha nyomon követhető, hogy a másiktól elvárt reakció valamely archetípusképünkhöz intenzívebben kapcsolódik, mint a realitáshoz. Ilyenkor a mélypszichológia nyomán ún. átviteli, ellenátvételi és projekciós mechanizmusokról beszél.

Az istentisztelet, az istentisztelet nyújtotta élmény, az evilági - immanens és a túlvilági - transzcendens között teremt kapcsolatot. Ezzel ambivalens érzelmeket vált ki. R. Ottó ilyen összefüggésben beszél a numinozum és a tremendum szétválaszthatatlan kettősségéről.

A lelkész gyakran találkozik olyan inkonkrét, ambivalens elvárással, amely a gyülekezeti tagoknak ezzel az alapérzésével hozható kapcsolatba: normális gyülekezeti és társadalmi viszonyok között, a lelkésztől azt várja a gyülekezet, hogy legyen „szent ember”, de azért maradjon „ember”. Egy „ez is, az is” beállítottság figyelhető meg.

Ilyen érzelmi ambivalenciával nemcsak a lelkész esetében találkozunk. Hasonló helyzetben van az orvos, az ügyvéd vagy a bíró is: az orvosnak a beteg szemében lehet „áldott keze” és lehet „sarlatán”, az ügyvéd, a bíró - az ítélet jellegétől függően - „az igazság harcosa” vagy „korrupt” a pereskedők szemében. Nem véletlen, hogy a történelem kezdetén ezek a funkciók perszónalunióban jelentkeztek, egyazon személy végezte. Nem formálisan, hanem érzelmileg máig is több jel utal arra, hogy az érintettek mindhármukat „földöntúli szférába” helyezik: a „fehérköpenyes félistenek” és a „mindenható bírák” érzelmileg egy csoportba tartoznak az „atyákkal”, „szent emberekkel” - a lelkészekkel és a lelkészknőkkel. Mindnyájan igen alkalmasak arra, hogy projekciós figurává váljanak: morális és numinózus képzetek kapcsolhatók hozzájuk, mint kollektív vagy individuális, ambivalens elvárás-fantázia.

Ezt példázza, hogy a lelkész legyen „egészen más” jelenség. Legyen más, mint az átlagember (és ha lehet, a családja is...), mert csak így lehet „az egészen más”, a transzcendens megjelenítője a gyülekezet számára. De egyidejűleg legyen „teljes ember” is, mert csak így lehet igazi kapcsolatot kialakítani vele. Csak ha nem világitó, ha le lehet ülni vele a vendéglőben is és ha fiatal, álljon be a futballcsapatba is.

A pap, a lelkész funkciójához és személyéhez kapcsolódó archaikus vágyak gyakran konkretizálják azokat az archetüposz-jelenséghez kapcsolódó igényeket és vágyakat, amelyeket az emberek nemcsak a lelkéssel, hanem az istentisztelettel szemben is támasztanak.

A témakört részletesen H.-J. Thilo dolgozta fel, a következőkben az ő gondolatmenetével ismerkedünk meg.

2.

AZ ÚN. SZENT SZEMÉLYEK VALLÁSTÖRTÉNETI MEGJELENÉSI VARIÁNSAI

A vallástörténeti őskortól kezdve napjainkig az emberek a - vallástörténeti és valláspszichológiai értelemben vett - szent személyekkel szemben ambivalens elvárásokat

támasztanak. Ugyancsak ambivalens, feltételezhetően az archetípus-jelenséggel kapcsolatba hozható, inkább tudattalan, mint tudatos vágyak, igények érzékelhetőek az emberi közösségekben ilyen funkciót betöltők által vezetett kultikus alkalmakkal szemben is.

Az istentisztelettel szembeni mai, spontán-ösztönös elvárások gyakran könnyebben értelmezhetőek, ha figyelembe vesszük a vallástörténeti kutatás azon eredményeit, amelyek a szent személyekre és feladatkörükre vonatkoznak. Abból a felfogásból indulunk ki, hogy ezeket a funkciókat a kollektív elvárások alakították ki. Ha a keresztyén istentisztelet arra törekszik, hogy Isten tisztelete és ne latens emberi vágyak „tisztelete” legyen, akkor éppen ennek a célnak elérése érdekében kell, hogy a nem tudatos, archetüposz eredetű befolyásokat ismerje, és azokkal számoljon.

Későbbi mérlegelést igényel majd a kérdés, hogy a teremtett ember Teremtőjének tisztelete, Isten tisztelete, nem válik-e teremtéstagadóvá, ha a latens emberi vágyakat Isten tiszteletéből kizárja. Ennek az összefüggésnek a vizsgálata azonban már nemcsak a pasztorálszichológiának, hanem a rendszeres teológiának is feladata. A pasztorálszichológia a vizsgálathoz szükséges pszichológiai anyagot gyűjti és rendez, és arról gondoskodik, hogy ezt a rendszeres teológia ne hagyja figyelmen kívül.

A következőkben három archetüposz-variánssal és az azokat kialakító ősvágyakkal foglalkozunk.

a) A sámán típusa: a lélektől áthatott, gyógyító-segítő személy

A sámán a lélektől áthatott, gyógyító-segítő archetüposz. Ez a segítőtípus egyaránt megtalálható Észak-Szibériától Indonézián át az amerikai indiánokig. Nem áll (közvetlen) rokonságban az ún. „medicinmannel”, a „gyógyításhoz értő varázslóval”, aki gyógyít, de átokkal is verhet. A sámán kizárólag segítő személy. Feladatköre sokrétű: áldozópap és jós, látnok és próféta, mágus és sorsmagyarázó. Az ő feladata az is, hogy átvezesse a holt lelkeket a túlvilágba.

Továbbá beavatási szertartásokat celebrál, őrzi a törzsi hagyományokat, aktuális politikai befolyással is bír - és egyebek között gyógyít is. Eszközei közé tartozik az ekstázis és a transz. Ezeket kizárólag individuálisan alkalmazza. Drogokat, kábítószerrel nem használ. A hozzá fordulók tudatvilágának kiteljesítésére törekszik. Segítő eljárásait először önmagán próbálta ki és gyakorolta be - így inkább a mai pszichoterapeutákhoz és pszichoanalitikusokhoz hasonlít, mint az orvosokhoz. A sámánság családon belül örökölhető, de nincs öröklési kényszer.

A segítségnyújtásnak ez a módja és koncepciója az ősi betegségfogalom által érthető meg: „beteg” azért lesz valaki, mert a lelke eltávolodott tőle, elvesztette - átmenetileg - a testéhez való kapcsolatát. Ezért a sámán „klienseivel” ún. „utazásra” indul, és cselekvő útitársként kíséri őket: sajátos módszereivel felkeresi velük a misztikus hatalmakat, a mennyben és a pokolban. A segítséget, gyógyulást az „út” során szerzett élmények és tapasztalatok jelentik. Az emberben ősidők óta él a vágy, hogy, ha csak rövid időre is, ki tudjon lépni, földi-emberi valóságából. A sámáni ősgyakorlat ezt a mélyen gyökerező vágyat szolgálta.

Az Ószövetségben is találkozunk olyan utalásokkal, amelyek az „utazás” - motívumra emlékeztetnek: Ezékiel, Ézsaiás látomásai hasonló irányba mutatnak akkor is, ha nem azonosak a sámáni gyakorlattal. Az Újszövetségben erre az őspraktikára utal Pál apostol, amikor elutasítja a hívők „mennyei utazását és pokolra szállását” (Róm 10,6-7) Ezt az utat Krisztus járta be, helyettünk és értünk - és ez nem ismétlődő meg és

ismételhető meg.

Pálnál új paradigma jelenik meg: nem a megisméltés, hanem megvallás. Ez vallástörténeti fordulópontot jelentett: a sámánizmusban az ember földi-embervoltának elhagyása iránti vágy fejeződött ki. A Biblia világképében az ember ember marad és Isten Isten. Jézus vállalja az emberi kereszthalált, nem folyamodik sámáni utazási praktikához. Ezzel minden időkre demonstrálja, hogy Isten az embert feloldhatatlan és változtathatatlan földi valóságában fogadja el. Jézus halálának és mennybemenetelének szimbóluma megismételhetetlen.

Ma is sokan a vallásgyakorlattól, és így az istentisztelettől is, élmény teljes megélést várnak. A megvallás páli újszövetségi momentuma ezzel szemben gyakran elhalványul. Ezt az ősi impulzust, a korábban ismertetett élménytársadalom létformája intenzíven erősíti. A két faktor összetalálkozása az élményszektákhoz vezethetik az embert. Fenomenológiailag tekintve a sámántradícióban a homo religiosusnak a transzcendens lelki-testi, érzéki megtapasztalása iránti alapvető igénye jelenik meg. A sámánkultusz mai, az indián tradícióhoz kapcsolódó reneszánsza arra hívja fel a figyelmet, hogy ezt a csak értelemre hatás nem tudja egymagában kielégíteni.

Az afrikai keresztyén teológusok nyomtatékosan felhívják az európai keresztyénség figyelmét arra, az egyoldalú, az intellektusra irányuló istentiszteleti forma kiegyensúlyozatlan, természet- és teremtésellenes. Az istentiszteletnek kiegyensúlyozott mértékben kell hatnia mind az értelemre, mind az érzelemre. A keresztyén istentiszteleti gyakorlatnak egyenlő mértékben figyelembe kell vennie az ember élményigényét és racionális-intellektuális, „tanítási” feladatát. Ha az utóbbi extrém forma mellett dönt, akkor fennáll a veszélye annak, hogy fáradozása kontraproduktív lesz - ezzel az élményszektákhoz vezető utat egyengeti. A keresztyén istentisztelet célja az kell, hogy legyen, hogy megtalálja a megfelelő formát ahhoz, hogy a megélés és a megvallás harmonikus egységet alkothasson és megfelelő kifejezési formát találjon.

b) A mágus vagy áldozópap típusa: a transzcendens hatalom megjelenítője

A görögök mágusoknak nevezték a transzcendens titkokat kutató-ismerő csillagjósokat és az álomfej tőket. Ezt az értelmezést veszi át az Újszövetség Krisztus születésekor a „napkeleti bölcsek” látogatásáról szólva. A vallástörténetben azok, akik ezt a szerepkört töltötték be, a mágus, azaz áldozópap elnevezést kapták. Feladatuk a vallástörténeti lelet szerint: az áldozás és a transzcendenssel való kapcsolattartás.

Fejlődéstörténetileg ezzel valószínűleg az a funkció professzionalizálódik, amelyet a hivatásos papság előtti korban, áldozás és áldás formájában, a családfő töltött be.

Az áldozópap és a sámán közötti különbség

Az áldozópap típusa a transzcendens hatalmak titkainak hordozója, megjelenítője és érzékeltetője. A sámántól eltérően elsődleges feladata nem a gyógyítás, hanem a túlvilági hatalmának részleges megjelenítése és azok jóindulatának biztosítása.

Az ilyen funkciót betöltő szent személyek minden vallástörténeti korban jelen voltak, egyaránt lehettek férfiak, akik a férfi isteneket szolgálták, és nők, a női istenek szolgálatában. Tevékenységüket általában külső megbízással felruházva fejtik ki, amit vagy a transzcendens hatalmasságokra vezetnek vissza vagy a közösségtől nyernek.

Egy további megkülönböztető momentum a sámánokkal szemben: a sámán

tisztéről lemondhat, vagy azt a közösség tőle megvonhatja. Az áldozópap esetében ez nem lehetséges. Az áldozópap archaikus igényt elégít ki. Jung egy vitában, amely arról folyt, hogy nem lenne-e jobb, ha a protestáns lelkészek pszichoterapeuták lennének, így kiáltott fel: „*Maradjatok azok, akik vagytok. Ti többet tudtok, mint mi!*” Ezzel nem a teológiai tudásra célzott a svájci tudós. Arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyénnek és a közösségnek elemi igénye, hogy egyeseket a transzcendens hatalmak titkainak hordozóinak és intézőinek tarthasson. Jung arra is utalt szenvedélyes állásfoglalásával, hogy a közhiedelem a vallás hivatalos reprezentánsait titkos erők és tudás birtokosainak tartja.

A mágikus és a papi funkciók összefonódása a keresztyén tradícióban is jelen van: A reformáció előtti egyház megengedte például az ún. fehér (segítő) mágiát. Maradványaival ma is élnek. Például ott, ahol év elején a katolikus pap hívei házainak ajtaja felé felírja a G-M-B betűket, a bibliai történetben „háromkirályoknak”, Gáspárnak, Menyhértnek és Boldizsárnak a monogramját. Messzi gyökerekre visszanyúló, évről évre ismétlődő védelemszimbólummal találkozunk itt napjainkban is. A korai katolikus egyház egyes teológiai nézeteivel évszázadokon át hozzájárult ahhoz, hogy a keresztyén pap a mágus közelségébe került.

A pap a földön Isten szerepét játszotta (ipsius Dei personam in terris gerunt), és ezért néhol nemcsak „angyaloknak”, hanem „isteneknek” is nevezték őket (non solum angeli sed dii etiam). A római egyház ma már korrigálja ezt a felfogást, pl. nem a pap, hanem Krisztus maga „áldozza magát” a misén az áldozáskor.

Tapasztalható-e ma is protestáns hívőknél, hogy lelkészüket „titkos erők birtokosának” tartják? Valószínűleg minden parókus - és gyülekezeti tag! - ismeri a következő jelenségeket: Bármilyen kiváló gyülekezeti munkatársi gárdát alakít is ki a lelkész a betegek látogatására és lelkigondozására, mégis előfordul, hogy egyes gyülekezeti tagok feltétlenül azt kívánják, hogy a lelkész keresse fel őket, mert az „*mégis más, ha a papunk imádkozik velünk*”. - Tévedés ezt egyszerűen „*babonának*” minősíteni, a gyökerek mélyebbre, olyan archaikus érzelmekre nyúlnak vissza, amelyekre Jung utalt.

Pasztorálpszichológiailag értelmezve a jelenséget, a következő gondolatsorhoz juthatunk el: a transzcendens hatalmak titkainak hordozóit egyrészt a közösség hatalmazza fel ennek a funkciónak a betöltésére. Másrészt az egyén individuálisan is kiválasztja magának az ő saját „*szent személyeit*”. Emocionálisan csak azt tekinti „*szent személynek*” az ember, esetünkben a beteg egyháztag, akit ő maga hajlandó elfogadni annak. A közösségtől kapott mandátumnak és a személyes választásnak összhangban kell lennie.

A mágus áldozópap funkcióját kialakító archaikus elvárás arra hívja fel a figyelmet, hogy az embernek és a közösségnek nélkülözhetetlenül szüksége van arra, hogy egyeseket a transzcendens hatalmak titkai hordozóinak és intézőinek tarthasson. Aki ezt a feladatkört látja el, attól megkívánta a közvélemény, hogy a pap „egészen más” legyen, mint „az” emberek, és ez megváltozhatatlan állapot, character idelibilis, legyen.

A reformáció határolta el magát ettől az abszolutizáló felfogástól. Mégis lépten-nyomon tapasztalja a mai protestáns lelkész is, hogy a hívőkben változatlanul feléled a mágus és így a misztikum iránti, archaikus vágy.

A mindennapi lelkészi gyakorlatban kevésbé előnyös ezt a jelenséget kizárólag dogmatikai alapon kezelni, és mint tarthatatlan babonát racionális meggyőzéssel

megkísérelni korrigálni. Ez nem fog tartós eredményre vezetni, mert nem (elsősorban és kizárólag) racionálisan befolyásolható tan-tévelygésről van szó, hanem egy olyan elemi emocionális igényről, amely a tudatalatti és a tudatos dimenziók határmezsgyéjén jelentkezik. A lelkésszel és az istentisztelettel szemben egyaránt.

Semmiképpen sem lehet azonban a protestáns istentisztelet és lelkész feladata az, hogy visszaesve a vallástörténeti őskorba, a mágikus igények kizárólagos kiszolgálójává váljon.

A protestáns lelkészre és istentiszteletre az a feladat hárul, hogy tudjon ki-egyensúlyozottan bánni ezzel az igénnyel. Ehhez esetenként hosszú, alapos lelkigondozói munkára van szükség, amelynek célja az, hogy a hívők eljussanak a hívő önfelelősség állapotába és vállalják Istenhez való közvetlen kapcsolatukat és megtanulják azt élni.

Az archaikus mágikus igénnyel magyarázható ma például a fantasztikus filmek virágzó konjunktúrája. Mivel ezek csak talmi élményt nyújtanak, egyre több ilyen produkcióra van szükség.

c) A mágus és a próféta típus közötti különbség

A papi funkció, valláspszichológiailag értelmezve, az embernek a *numen* megjelenítése és érzékeltetése iránti igényét elégíti ki. A próféta ezzel szemben azt a feladatot kapta, hogy a numen világot formáló befolyását és akaratát közvetítse. A két funkció egymással lényegi kapcsolatban áll, akkor is, ha különböző személyek hordozzák. Az Ószövetségben mindkét típussal találkozunk. A szétválaszthatatlan kapcsolat szimbóluma itt a kooperatív megjelenő testvérpár, Mózes és Áron.

Pszichikai megterhelés

A pap, szemben a prófétával, hivatásgyakorlása közben megkülönböztető öltözetet visel. Ezzel nem személye iránt akar tiszteletet kelteni. Áronnak például azért kellett felvennie a kék bíborból készített, aranycsengettyűs palástot, hogy amikor az Úr színe elé lép, „meg ne haljon"! A „mi Istenünk" - még a Zsidókhoz írt levél szerzője számára is (12,29) - emésztő tűz. Aki közelébe kerül, annak „védőöltözetre" van szüksége.

Mitikus és primitív elképzelések ezek, egy letűnt kor kuriózumai? - Az immanens és a transzcendens határterületén élő papság ma is, a pszichiátriai statisztikák szerint, a pszichikailag erősen veszélyeztetettek kategóriájába tartozik! A papi funkció: kapcsolatteremtés a „földiek" és a „mennyeiek", a transzcendentális között - a betegség és az egészség, a szenvedés és az öröm, a kozmikus és az individuális valóság között.

Ez a kapcsolatteremtés állandó feszültségben élést jelent a pap számára, a két dimenzió közötti térben él és munkálkodik. Ennek a feszültségnek az elviselése nem alábecsülendő pszichikai megterheléssel jár! - A papi funkciót betöltőket, egykor és ma, a neurózis és a pszichózis veszélye fenyegeti!

Az ambivalenciával járó megterhelés ma sem hagyható figyelmen kívül, és megfelelő prevenciót igényel.

Politikai befolyás?

Az áldozópapi funkciót, a numen megjelenítését betöltő személyeket minden korban az emberfölötti hatalom földi képviselőinek tartották, nagy volt az emberközi

kapcsolatokra, a közéletre és a szociális fejleményekre kifejtett, a nyílt, vagy rejtett formában megjelenő befolyásuk is.

A protestáns pasztorálszichológus, H.-J. Thilo ilyen, ősi gyökerekre visszanyúló összefüggést mutat ki a katolikus misében gyakorolt áldozás esetében is. Hatásában viszont közvetlen politikai befolyása is van. H.-J. Thilo a következő gondolatsorral jut el ehhez a megállapításhoz:

- Az áldozás, például a katolikus misében, egyben a változás hatalmát is kifejezi. Megjeleníti azt a hitet, hogy a visszatérő Krisztus színe előtt
- a „puszta mag” gabonává változik át,
- a halál feltámadássá,
- az igazságtalanság igazsággá,
- a szenvedés örömmé.

Az áldozás itt és most, az uralkodó politikai és társadalmi viszonyok között, aktualizálja az eszkatológikus eseményeket. Nem verbális politikai agitáció által (mint néha a protestáns egyházak esetében), hanem az oltári történés hirdeti a teljes életre, így a politikai dimenzióra is kiterjedő feltartóztathatatlan változást (katolikus variáns). Ezzel relativizálja a mindenkori politikai hatalom megkérdő- jelezhetetlennek tartott jellegét vagy igényét.

A gyógyítás aspektusa

A papi funkció, az őskorban és ma, a transzcendenssel hozza kapcsolatba az embert és így az abban rejlő, önmagában gyógyító erőt is megjeleníti. Nemcsak az áldozásváltozásba vetett hit kifejezésével és érzékeltetésével, hanem az áldás által is, amely az ember és a megtartó-segítő-emberfölötti közötti szétválaszthatatlan kapcsolatot eleveníti meg.

A katolikus gyakorlatban a pap feladata az oltáriszentség és a gyónás sákramentumára vonatkozik. Ezzel a praxissal a pap és az áldozás továbbra is a gyógyítás ősi tradíciójában áll. Az idők során „utolsó kenetté” deformálódott aktus például, vallástörténeti provenienciáját illetően, gyógyító célú, rituális cselekvés volt.

Az ortodox egyház viszont tiltja a sákramentumok kiszolgáltatását haldoklóknak! Miért? A pap - mint szent személy - minden „tisztátalantól” távol kellett hogy tartsa magát, halottra rá sem nézhetett. Az „irgalmas samaritánus” példázata egyebek között erre a papi konfliktusra is utal.

Vallástörténetileg és vallápszichológiailag okkal feltételezhető, hogy ennek a funkciónak „ősi, természetes” hordozója a kezdet kezdetén az anya volt, és a vallástörténetben először papnők jelentek meg, aztán a papférfiak!

A síró, félelemtől gyötört, vagy megsebesült gyermekét karjába záró, profán- rituálisán vigasztaló anya töltötte be ezt a funkciót egykor és ma is: tetteivel összekapcsolta a veszélyeztetettség-megsebesítettség realitását a védettség-gyógyítás megéreztetésével.

d) A lelkész-prédikátor - a bölcs életmagyarázó

Protestáns-rabbinusi típusnak is nevezhető ez a megjelenési forma. A protestáns tradícióban a lelkésznek egész sor elnevezése van: lelkész, pap, pásztor, prédikátor. Ezek a kifejezések is jelzik, hogy milyen különböző funkciók betöltését várják el tőle. Kérdés, hogy egyazon személynek egyáltalán van-e reális esélye arra, hogy olyannyira

sokrétű személyiség legyen, aki valamennyit teljesíteni tudná. Ezzel a személyiségtípusoknál fogunk részletesen foglalkozni.

A protestáns lelkész a vallástörténeti fejlődés „legfiatalabb” tagja. Kivel áll a „legközelebbi rokonságban”? A protestáns lelkésztípus a reformáció korának „szülötte”, és sok jel utal arra, hogy „koraszülött” volt. Például azért, mert ha konvertált, hirtelen elhagyva a kolostorok védő „inkubátor-környezetét”, felkészületlenül cseppent bele a mindennapok és a világi élet visszásságaiba, vagy azért, mert minimális teológiai szakképzettséggel és megfelelő tapasztalat nélkül kellett eleget tennie hivatala sokrétű követelményeinek.

Az egyháztörténeti kutatás számol be arról, hogy milyen súlyos krízisekkel járt az első időszak: a később idealizált lelkészcsalád és a papiak idillje inkább kivétel volt. Maga Luther és Melanchthon is kronifikálódott házassági krízisben élt. A lutheri reformáció éppen azért vezette be a „vizitációt”, mert kontrollálni kellett a lelkészek életvitelét: egy-egy vizitációs turnus során a lelkészek 10%-át függesztették fel. A krízis érthető: ugrásszerű változás történt, nem volt ideje belenőni az új lelkésztípusnak feladatkörébe. A reformátorok ennek ellensúlyozására, korán és energikusan szorgalmazták a lelkészek teológiai képzését. Fáradozásaik eredménnyel jártak. A korabeli katolikus papsággal és szerzetességgel szembeni paradigmaváltás következett be: a „kegyes pap” örökébe a protestánsoknál a tudós lelkész lépett! Az imaszámolyos kolostori cellák helyett a könyvtárszoba lett az otthona...

Az intellektualizálódó folyamat során hamarosan kialakult - és a 19. század közepéig dominált - a sacerdos literati típusa: a hittudós. Ez magyarázhatja például azt is, hogy a protestáns prédikáló papság miért talált csak nehezen és későn kapcsolatot a lelkigondozáshoz és a testiség komolyan vételéhez. Az akadémikus-teológusnak nevelt lelkészség viszont jobban meg tudott felelni a természettudományok kihívásának. Társadalmilag az értelmiséghez került közel. Nemcsak ő, hanem maga a protestantizmus is. A katolikus Franciaországban például, ahol a protestánsok arányszáma elenyésző, a protestáns akadémikusok (egyetemi végzettséggel rendelkezők) arányszáma messze meghaladja a katolikusokét... A fejlődés árnyoldala a kegyesség és a tudományosság között fellépő feszültség volt. A lelkészképzés elsősorban teológusképzéssé vált a „papneveléssel” szemben...

Valóban teljesen új lelkésztípust alakított ki a reformáció kori szociokulturális fejlődés, olyat, amely példa nélkül áll a vallástörténetben? Természetesen erről szó sincs.

A protestáns lelkészség családfájának ágai

- a) a próféták,
- b) a rabbi és
- c) a pap.

a) A próféta Izraelben a közéleti és politikai eseményekkel foglalkozott, az adott történelmi korszakkal - Jahve megbízatásából. A pap elsősorban az áldozat bemutatásával a bűnbocsánat elnyerésén fáradozott! A pap „*munkahelye*” az oltár, a prófétáé a piac, az utca és a királyi trónszék előtt volt. (Ebbe az őstradícióba állíthatók Nyugat-Európában és Dél-Amerikában az utóbbi évtizedek politizáló és tüntető fiatal protestáns lelkészei is!) A prófétákhoz közel áll a mártíromság, amelytől nem félnek, hanem gyakran maguk keresik azt.

b) A protestáns lelkésztípus másik gyökere a rabbihoz nyúlik vissza. Jézus rabbinak

(mesternek) nevezte magát. A rabbi tanít - és elsősorban ezt teszi. Papi hatalommal nem rendelkezik, munkahelye nem az oltárnál, hanem a zsinagógában van. Feladata az írás, a Tóra magyarázata. Egy személyben tanító és tanácsadó, teológiai vitákban közvetítő, a kultúra gondozója és őrzője, a gyülekezetben törvénykezik, esket és válásokat (!) bonyolít le, mint a Tóra szakembere (és nem mint pap), a közéletben ő képviseli a gyülekezetet és annak érdekében politizál. Megbízatását nem felszentelés által nyeri, hanem képzettsége folytán.

A rabbikonceptió több hasonlatosságot mutat a protestáns „tiszteletes és tudós” lelkész típussal. A lelkész is magas képzettségű - nemcsak teológiai téren, hanem általános műveltségét illetően is. A lelkész viszont sokkal nagyobb ambivalens feszültségben él, mint a rabbi: már utaltunk rá, a gyülekezet titkos vágya az, hogy egy személyben fedezzen minden archaikus vallásigényt, képzettségénél fogva viszont elsősorban hittudós.

Van temploma, de inkább az Igemagyarázathoz kapcsolódik, mint a szakrális cselekvéshez. A teológus, a tanító, a hittudós prédikátor szerepkörében érzi otthon magát - de a teológiai-exegetikai szakkérdések kevésbé érdeklik a híveit.

A protestáns lelkészt, akinek „mindent tudónak” kell lennie az elvárások szerint, a nácizmus veszélye fenyegeti. Ha az ambivalenciából adódó állandó feszültség az állandósuló személyes elégtelenség érzésévé válik, akkor érthető, hogy miért olyan gyakoriak a lelkészeknél a depressziós krízisek.

- c) A papi tradícióra nyúlik vissza a protestáns lelkészség harmadik gyökere, a rituális-liturgusi funkció. Különösen a református típusnál tapasztalható gyakran erős ambivalencia minden liturgikus-rituális feladatkör iránt. - Ez érthető, hiszen a rabbi-Jézus is nehezen képzelhető el liturgiái pompában.

A nyilvános liturgikus gyakorlat visszafejlődött - a nyilvános gyónás helyét például a liturgiamentes négy szemközti lelkigondozói beszélgetés foglalta el.

A papi funkció, a rítus és a liturgia a kálvinista istentiszteleti gyakorlatban minimálisra csökkent. Pasztorálpszichológiai szempontból ez kedvezőtlen folyamat: *„Emberi közösség rítus nélkül nem lehet életképes. A rituális formákban válik átérzhetővé a közösség öntudata és értékrendszere.”*

A sámán-áldozópap-rabbi-lelkész-prédikátor típusokat a homo religiosus archaikus vágyai és igényei alakították ki.

Ma is minden lelkész ebben az ún. elvárási struktúrában végzi szolgálatát. És ezek az - elsősorban a tudattalanban ható elvárások - nem maradnak befolyás nélkül az istentiszteletre sem.

Ezek az archaikus típusok minden homo religiosusra vonatkoznak, a lelkészre is. Személyiségének struktúrájától, típusától függ, hogy melyik feladatkör áll legközelebb hozzá. Az individuális lelkésztípus az archaikus befolyás és a személyiségstruktúra metszéspontjában jelenik meg.